

MA'ASI 2016

Lolotonga 'a ho'ó noó

Kakano/Fakahokohoko

1.	Ko e fatongia 'o e kautaha noó	2
2.	'E lava ke fai 'e he kautaha noó ha liliu ki ho'o noó hili 'a ho'o fakamo'oni hingoa he aleapau?	4
	Ngaahi liliu te ke loto ki ai	4
	Ngaahi liliu ke fai 'e he kautaha noó	5
	Ko hono 'ave 'a ho'o noó ki ha kautaha nō kehe	6
3.	Faingata'a'ia hono tā fakafoki 'a ho'o noó?	6
4.	'E lava ke fetongi au ki ha kautaha nō fo'ou?	7
5.	Tā fakafoki tōmu'a (he taimi totonu)	7
6.	Ko e ngaahi mā'u'anga fale'i mo ha fakahinohino 'Oku kei 'i ai pē ha me'a ke fakahinohino atu?	7

Ko e lau'itohi fakahinohino eni hono 2 'i he ngaahi lau'itohi fakahinohino 'e 3 fekau'aki mo e ngaahi me'a ke ke 'ilo kapau 'oku ke nō pa'anga. Ko e ngaahi fakahinohino ni 'e tokoni ia ke ke 'ilo ai 'a ho'o ngaahi totonu mo e ngaahi me'a ke ke fakatokanga'i lelei:

- kimu'a pea ke toki fakamo'oni he aleapau
- lolotonga 'a ho'o noó, pea
- 'i ha hoko ha faingata'a'ia mo e noó.

Ko e lao Credit Contracts and Consumer Finance Act 2003 (**CCCF Act**) 'oku ne tokoni ke malu'i koe 'i ha'o nō fakafu'utu'utu pe ke fakatau'aki ha koloa faka'api. Ko e lao CCCF 'oku ne fakamahino atu ai 'a e ngaahi tu'utu'uni ke muimui ki ai 'a e kautaha nō pa'anga 'i hono fakahoko ha nō.

'Oku 'uhinga eni:

- ke fai fakapotopoto 'a honau fatongiá he taimi kotoa pē, pea 'i he founa faka'apa'apa mo faka'atu'i
- 'oku tonu ke ke toutou ma'u ha fakamatala 'oku mahino lelei, nounou mo tonu fekau'aki mo ho'o noó
- kuo pau ke tokoni atu 'a e kautaha noó ke ke fakakau'i lelei 'a ho'o noó 'o kau ai mo ha ngaahi liliu 'o kapau 'e fakahoko ia
- kapau 'e fakahoko 'e he kautaha noó ha ngaahi liliu ki ho'o noó pe 'e hiki atu ia ki ha kautaha kehe, kuo pau ke nau fakahoko atu ia kiate koe 'i loto 'i ha ngaahi vaha'a taimi tu'upau.

1. Ko e fatongia 'o e kautaha noó

'Oku 'i ai 'a e **'fatongia 'oku fiema'u ke fakahoko'** lolotonga 'a ho'o noó. 'Oku 'uhinga ia ke nau fai fakapotopoto 'a honau fatongiá he taimi kotoa pē pea 'i he founa faka'apa'apa mo faka'atu'i. Lolotonga 'a e noó, ko e ngaahi 'uuni me'a eni 'oku matu'aki mahu'inga taha ke fai 'e he kautaha noó:

- ko e tauhi vā lelei mo koe pea **faka'atu'i** 'i he founa **faka'apa'apa** 'i he taimi kotoa pē
- fakapapau'i ko e kotoa 'o e ngaahi fakamatala mo e fakahinohino 'oku 'oatu kia koe he taimi ko iá 'oku **mahino lelei**, **nounou** pea **tonu** foki
- tokoni'i koe ke fai 'a ho'o fakakau'aki 'o e noó 'i ho'o 'ilo'ilo pau 'o kau ai mo ha ngaahi liliu 'e fakahoko
- fakapapau'i ko e aleapau noó **'oku 'ikai ke fu'u ta'efaka'atu'i** pea ke 'oua te nau ngaahi pehe'i koe.

Pea ke 'ilo 'oku fiema'u 'a e kautaha noó ke ne:

- 'oatu ma'u pē ha ngaahi fakamā'opo'opo 'a ho'o noó 'o hangē ko e lahi 'oku toe ke tā fakafoki pea mo e lahi 'o e pa'anga kuo ke 'osi totongi
- 'oatu ha ngaahi fakaikiiki 'o ha liliu 'e fai ki ho'o noó
- fakapapau'i 'oku mahino lelei kiate koe 'a e ngaahi fakamatala te nau 'oatú
- ke potupotumālie mo faka'atu'i 'a 'enua tauhi vā mo koe ka hoko ha faingata'a'ia ('oku fakaikiiki atu eni 'i he tohi fakahinohino hono 3: [Ko e Hoko ha Ngaahi Faingata'a'ia 'i ho'o Noó](#)).

Kapau na'e 'ikai ke fai e ngaahi me'a ni 'e he kautaha noó, 'e 'i ai 'a e me'a 'e iku faingata'a'ia ai 'a ho'o noó. 'O hangē koeni, kapau na'e 'ikai ke nau fakahā atu ha ngaahi liliu kuo fakahoko ki ho'o aleapaú, 'e ala lava ke ta'ofi 'enau 'eke'i ha totongi tupu mo ha totongi makehe kae'oua kuo nau 'osi fakahoko ia. Fetu'utaki mo ha fale'i fakapa'anga pe ko e Community Law Centre pea mo e Community Advice Centre ke nau fakahinohino atu 'a ho'o ngaahi totonú.

Ko e ngaahi fakamatala anga maheni fekau'aki mo ho'o noó

'Oku tonu ke ke ma'u ha lau'itohi fakamā'opo'opo fakapa'anga (statement) 'o ho'o noó mei he kautaha noó – 'o 'oua na'a toe si'i hifo he tu'o 1 he māhina 'e 6 kotoa pē. Kapau 'oku 'i ai ha'o nō fakafou he kaati (credit card) pe ko ha'o nō fakataimi (overdraft) pe 'i he pangikē, pea 'oku tonu ke ma'u atu ha'o lau'itohi fakamā'opo'opo fakapa'anga (statement) 'o 'oua na'a toe si'i hifo ia he 'aho 'e 45 kotoa pe.

Ko e taumu'a 'o ho'o lau'itohi fakamā'opo'opo fakapa'anga ke 'oatu ai 'a e lahi 'o e toenga ke tā fakafoki, totongi tupu 'oku nau 'eke'i pea mo e ngaahi tā fakafoki kuo ke 'osi fai. Sio lelei ki ai ke mahino 'oku tonu pea na'e 'ikai ke nau 'eke'i atu ha ngaahi totongi makehe 'oku ta'e'amanekina pe ha me'a kehe pē.

Ko e lau'itohi ko iá 'oku tonu ke 'asi ai 'a e taimi 'o hono kamata'anga pea mo hono ngata'anga pea ke 'asi lele ai mo e:

- tūkunga 'o ho'o ngaahi totongi he kamata'anga pea mo e tu'unga 'oku 'i ai he lolotongá
- 'asi ai 'a e ngaahi totongi kotoa pē kuo ke 'osi fakahoko
- ko e lahi 'o e pa'anga kotoa pe kuo ke 'osi noó'i mei he kautahá 'o tākaki ki ho'o noó
- ko ha totongi tupu (interest) mo ha ngaahi totongi makehe (fees) 'oku 'eke'i 'e he kautaha noó
- ko e lahi 'o e totongi tupu 'oku nau eke'i he ta'u.

Kapau ko e lau'itohi fakamā'opo'opo fakapa'anga fekau'aki mo ha kaati credit card, pea kuo pau ke hā ai 'a e si'isi'i taha (minimum repayment) 'o e tā fakafoki te nau fiema'u ke ke fai.

'E 'i ai 'a e tūkunga ni'ihī 'e 'ikai fiema'u ia ke fakahā atu 'i he ngaahi lau'itohi ni 'e he kautaha noó 'a e ngaahi me'a ni, 'o hangē ko ha'o tali pe loto lelei ke ke lava pe 'o sio ki ai (statement) 'i he 'initaneti. Kapau na'e 'osi fai ha femahino'aki pehē, pea ke manatu'i ke ke toutou vakai'i ia ke ke 'ilo 'oku tonu 'a e fakamatala 'oku ke ma'u mei he kautaha noó.

Kapau kuo 'osi ha māhina 'e 6 'oku te'eki ai ke ke ma'u ha lau'itohi fakamā'opo'opo fakapa'anga pe kuo ke 'osi ma'u ia ka 'oku 'ikai ke 'asi ai 'a e ngaahi fakamatalá ni, 'e lava ke tautea pa'anga e kautaha noó 'o 'oatu ma'au (pea ko e si'isi'i taha ko e teke ma'u ko e \$200). 'Oku totonu ke ke lea ki ha fale'i fakapa'anga pe ko e Community Law Centre pe ko e Community Advice Centre ke 'ilo 'a ho'o ngaahi totonú. 'Oku lava ke ke lāunga pe 'e lāunga 'a ho kau fale'i ki he Commerce Commission kapau 'oku hā mai 'oku 'ikai ke 'oatu 'e he kautaha noó 'a e ngaahi fakamatala 'oku tonu pe kakato fekau'aki mo ho'o tā fakafoki. 'Oku 'oatu he ngata'anga 'o e fakahinohinó ni 'a e founa mo e feitu'u ke fai ki ai 'a e lāungá.

Ko e lahi tahá ko hono 'oatu e fakamā'opo'opo ni ia 'e he kautaha noó meimei fakamāhina 6 – pea 'aho 'e 45 leva ma'a e kaati credit card.

‘E lava ke ke fetu‘utaki ki he kautaha noó ‘i ha fa‘ahinga taimi pē fekau‘aki mo ho‘o noó. Pea ko e feitu‘u ke fai ki ai ‘a e fetu‘utaki mo honau houa ngāuē, ‘oku tonu ke ‘asi ia ‘i honau ‘ofisi pe ko e uepisaiti pea na‘e tonu foki ke ‘oatu ia he taimi na‘e fai ai ‘a e fefakamo‘oni‘akí. Toe foki ‘o vakai ki he foomu na‘e fai‘aki ‘a e femahino‘aki (disclosure document).

‘E lava foki ke ke kole ke nau ‘oatu ‘a e tūkunga fakamuimui taha ‘o ho‘o noó lolotonga ‘a hono tā fakafoki (‘o hangē ko e lahi ‘o ho‘o tā fakafoki, toenga ‘o e noó pea mo ha ngaahi tatau ‘o ha pepa kuo mole ka ‘oku ke fiema‘u ‘o hangē ko e tatau ‘o e aleapau mo e alā me‘a pehē). Kuo pau ke fetu‘utaki atu leva ‘a e kautaha noó ‘i ha‘o ngaahi fiema‘u ha ngaahi fakamatala pehé ni. ‘E lava foki ke ‘eke‘i ‘e he kautaha ha totongi ki hono fai eni – ‘oku fakafalala pe ki he me‘a ‘oku ‘asi he tohi aleapaú. Ka ko ha totongi pehé ni, kuo pau ke faka‘atu‘i ‘a hono lahi.

2. ‘E lava ke fai ‘e he kautaha noó ha liliu ki ho‘o noó hili ‘a ho‘o fakamo‘oni hingoa he aleapau?

‘Io, ‘e lava ke nau liliu, pea ‘i he taimi ní‘ihi ‘e lava ke nau fai ia ‘o ‘ikai fiema‘u ke mou fuofua femahino‘aki. Ka kuopau ke fai eni ‘i ha founa ma‘a mo faitotonu pea ko e ngaahi liliu ke mahino ngofua. Ko e ngaahi liliú ni kuo pau ke ‘oua na‘a hoko ia ke ne fai ai ha tō‘onga ta‘efaka‘atu‘i ke tupu ai ha‘o faingata‘a‘ia.

Ngaahi liliu te ke loto ki ai

‘E lava ke kole atu ‘e he kautaha noó ke fai ha liliu, pea ‘e lava ke ke kole ki he kautaha ke liliu ‘a e aleapaú. Kapau te mo felotoi ki ai, ‘e lava ke fakahoko e ngaahi liliú ni. Fakapapau‘i ‘oku ke fakafehu‘ia kakato ‘a e ngaahi liliú koe‘uhi ke mahino ia pea mo e founa ‘e ala uesa ai koé.

Kuo pau ke ‘oatu ‘e he kautaha noó ha tohi kuo ‘osi hiki ai ‘a e ngaahi liliú – pea ki mu‘a ia pea toki fakahoko. Vakai ki he fakamatala fakanounou ‘i lalo ki he taimi kuo pau ke fakahoko atu ai ‘e he kautaha noó ‘a e ngaahi liliu kuo ‘osi fai e felotoi ki ai.

Ngaahi liliu kuo ‘osi fai e felotoi ki ai	Ko fē ‘a e taimi ke ma‘u atu ai ‘a e fakamatala ki he liliú
Ko e ngaahi liliu eni (tukukehe ‘a e ngaahi liliu ‘oku ‘asi atu ‘i lalo)	Kimu‘a pea toki fakahoko e liliu
Ngaahi liliu ke toe faingofua ange ai ‘a ho‘o noó (hangē ko hono tukuhifo ‘o e totongi tā fakafoki)	‘I hono ‘oatu ‘a e fakamā‘opo‘opo fakapa‘anga (statement) hono hoko
Hiki hake ‘a e sino‘i pa‘anga noó pea ‘oku fakangatangata pe (hangē ko e kaati credit card)	Kimu‘a pea ‘osi ha ‘aho ‘e 5 PE ko hono ‘oatu ia mo ho‘o lau‘itohi fakamā‘opo‘opo fakapa‘anga hono hokó
Ko hono faka‘atā ha koloa na‘e malu‘i ‘aki e noó (‘a ia ko hono to‘o ‘a e koloa ko ia mei he lisi ‘o e ngaahi koloa ‘e lava ke fa‘ao fakalao kapau ‘e ‘ikai lava ‘a e tā fakafoki)	Fakataha mo ho‘o lau‘itohi fakamā‘opo‘opo fakapa‘anga angamaheni
Fakalōloa ‘a e taimi ke fai ‘a e tā fakafoki	‘I hono ‘oatu ‘a e lau‘itohi fakamā‘opo‘opo fakapa‘anga hono hokó

Taimi ni'ihī 'e lava ke toe lahi ange 'a e tā fakafoki 'i he ngaahi liliu kuo 'osi fokotu'u mo fai ki ai 'a e felotoi mo e kautaha noó 'o hangē ko ení:

- fakalōloa 'a e taimi ke tā fakafoki ai 'a e noó
- fakalahi e pa'anga 'e lava ke ke noó'i.

Kimu'a pea toki fakahoko e ngaahi liliú, kuo pau ke muimui 'a e kautaha noó ki he tu'utu'uni mo ho nau fatongia 'aki 'a e:

- tokoni atu ke mahino kia koe 'a e ngaahi liliu pea fakapapau'i 'oku ke loto ki ai 'i ho'o 'ilo'i lelei 'a e me'a kotoa
- vakai'i pe 'e kei lava pe 'a e tā fakafoki 'o 'ikai tupu ai ha faingata'a'ia lahi, hili 'a hono fakahoko
- fakapapau'i 'oku kei tuha pe 'a e noó mo ho'o fiema'u 'o ka fakahoko e ngaahi liliu.

Ngaahi liliu ke fai 'e he kautaha noó

'E lava ke 'asi 'i ho'o alepaú 'e ngofua ki he kautaha noó ke nau liliu 'a e alepau 'o 'ikai ke fiema'u ia ke ke loto ki ai, 'o hangē ko hano hiki'i 'a e totongi tupú pe ko e ngaahi totongi makehe (fees). 'I he 'ene pehē, kuo ke 'osi loto foki ke fai eni 'e he kautaha noó.

Tokanga telia na'a 'oku fakangofua 'i he alepau noó ke lava 'e he kautaha noó 'o liliu 'a e totongi tupu pea mo e ngaahi totongi makehe 'o 'ikai ke nau fuofua fakahā atu ke ke 'ilo.

Pea neongo ia, 'e kei fiema'u ke nau fakahā atu eni kia koe – pea ko e angamaheni, kimu'a pea 'osi ha 'aho ngāue 'e 5 mei he hoko 'a e liliú ni. Ko e taimi ke fai ai, 'oku makatu'unga pe ia he ngaahi liliu 'oku fakahokó:

Ngaahi liliu ke fai 'e he kautaha noó	Ko fē 'a e taimi ke 'oatu ai 'a e fakamatala ki he liliu
Ko hono hiki 'o e totongi tupú pe ko ha liliu 'a e founa 'oku fika'i'aki	'aho ngāue 'e 5 hili 'a hono kamata'i 'o e ngaahi liliu
Liliu 'o e lahi pea mo e taimi mo e founa 'oku fika'i'aki 'a e totongi tupú	'aho ngāue 'e 5 hili 'a hono kamata'i 'o e ngaahi liliu
Liliu 'o e totongi makehe/pa'anga 'oku 'eke'i pe ko e founa 'oku fika'i'aki 'a e ngaahi me'á ni	'aho ngāue 'e 5 hili 'a hono kamata'i 'e liliu
Liliu 'a e lahi 'o e sino'i pa'anga ke noó'i	'aho ngāue 'e 5 hili 'a hono kamata'i 'e liliu
Ko hono hiki 'a e noó ia ki ha kautaha nō fo'ou	'aho ngāue 'e 10 hili 'a hono 'ave
Ko ha liliu 'o lava ai ke holoki 'a e pa'anga te ke totongi	'aho ngāue 'e 5 pe ko e 'oatu fakataha ia mo ho'o lau'itohi fakamā'opo'opo fakapa'anga angamaheni – ke pule pe ki ai 'a e kautaha noó
Fakalōloa e taimi ke fai ai 'a e tā fakafoki	'aho ngāue 'e 5 pe ko e 'oatu fakataha ia mo ho'o lau'itohi fakamā'opo'opo fakapa'anga angamaheni – ke pule pe ki ai 'a e kautaha noó

‘Oku ‘ikai fiema’u ia ke tala hangatonu atu ‘e he kautaha noó kiate koe ‘a e ngaahi liliú ni. Kapau ‘e liliu ‘a e totongi tupu, ngaahi totongi makehe pea mo ha ‘eke totongi kehe, te nau fai eni ‘aki ha fakamatala ‘e fokotu’u ke ‘ilo ‘e he tokotaha kotoa ki ai ‘i he ‘enau uepisaiti, honau ‘ōfisi pe ko ha tu’uaki atu ‘i he nusipepa ‘o e feitu’u ‘oku tu’u ai ‘a e kautahá.

‘Oku mau tapou atu ke ke lau fakalelei ‘a e lau’i tohi fakamā’opo’opo pa’anga (statement) ‘oku ‘oatú ‘o vakai’i ‘a e lahi ‘o e ngaahi pa’anga ‘oku to’o hangatonu (direct debits) mei ho’o ‘akauni he pangikē, telia na’a kuo hiki ‘o kehe ia mei ho’o fakafuofua. ‘E lava ke ke ‘eke’i eni ke fakamahino atu ‘e he kautaha noó (hangatonu pe kia nautolu pe fakafou ‘i ha’o fale’i fakapa’anga). ‘I he taimi ni’ihi ‘e lava ke kumi hao fale’i ‘o kapau ‘oku fu’u ta’efaka’atu’i ‘a e ngaahi liliu kuo fai ‘e he kautaha noó.

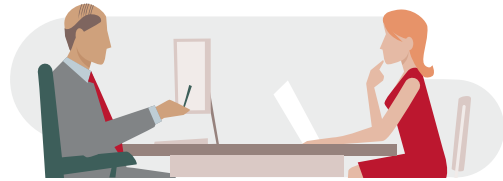
Ke faka’atu’i mo faka’apa’apa ‘a e tauhi vā ‘a e kautaha nō pea mo koe ‘i hono fai ha liliu. Kuo pau ke nau fakahinohino atu e ngaahi liliu ke mahino mo tonu.

Ko hono ‘ave ‘a ho’o noó ki ha kautaha nō kehe

Taimi ni’ihi ‘e fakatau atu ‘a ho’o noó ‘e he kautaha noó ki ha kautaha nō kehe. Kapau ‘e hoko ia, ‘e ‘ikai ngofua ke uesia ai ‘a e ngaahi tu’utu’uni kuo ‘osi fai ki ho’o noó. ‘Oku ‘uhinga ia ‘e ‘ikai ngofua ke liliu ‘e he kautaha nō fo’ou ha me’a kae’oua kuo ke loto ki ai pe kuo fakangofua ia ‘e he aleapau ke nau fai.

‘I he te’eki ai ke ‘osi ha ‘aho ‘e 10 mei hono ‘ave, kuo pau ke nau ‘oatu ‘a e:

- fetu’utaki’anga ‘o e kautaha nō fo’ou
- lēsisita ‘o e kautaha nō fo’ou
- hingoa ‘o e fai’anga fakatonutonu ‘a e kautaha nō fo’ou (tukukehe kapau ‘oku ‘ikai fiema’u ia ke ‘i ai ha fai’anga fakatonutonu pehē)
- ‘aho na’e fai ai ‘a hono ‘avé
- ko e me’a ke hoko atu ‘aki (hangē ko e feitu’u ke fai ki ai ‘a e tā fakafoki).

3. Faingata’a’ia hono tā fakafoki ‘a ho’o noó?

Kapau ‘oku ke faingata’a’ia ‘i hono tā fakafoki ‘a e noó, pea ke fakalea he vave taha ki he kautaha noó pe ko ha fale’i fakapa’anga (budget advisor) – ‘a ia ‘e lava ke fetu’utaki ki he kautaha noó – pea sai taha ke fai eni **kimu’a** pea toki hoko ha tōmui e tā fakafokí.

‘E lava ke tokoni atu ‘a e kautaha noó ‘aki ha fakalōloa atu ‘a e taimi ke fai ai ‘a e tā fakafoki, holoki hifo ‘a e totongi tā fakafoki pe ko ha fa’ahinga liliu pehē.

Pe ko ha’o lava ‘o fakahū ha’o kole ‘i he funga ‘o e faingata’a’ia fakapa’anga (hardship application) ‘a ia ‘e fiema’u ai ‘a e kautaha noó ke nau vakai fakalelei ha liliu’i ‘o e aleapau ke ‘oatu ha tokoni fakataimi ma’au. Kaekehe, ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi tu’utu’uni ia ki hono fakahū ‘o ha tohi kole faingata’a’ia fakapa’anga ‘o kau ai ‘a e fiema’u ke fakahū fakavave ‘o e tohi kole ko iá.

Vakai ki he ‘emau fakahinohino ko e [Faingata’a’ia ‘i ho’o noó](#) ki hono tñaki atu ki he ngaahi fakahinohino ko ‘ení.

4. 'E lava ke fetongi au ki ha kautaha nō fo'ou?

'Io 'e lava ke ke liliu ki ha kautaha nō fo'ou hili 'a ho'o fakamo'oni 'i he tohi aleapau. 'O hangē ko'eni, 'o ke liliu koe'uhi kuo ke sio 'oku sai ange 'enau totongi tupú mo e ngaahi totongi makehé.

Ka ke fuofua vakai'i 'a e ngaahi tu'utu'uni 'i ho'o aleapaú. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi aleapau te nau fakangofua 'a e kautaha noó ke nau toe hilifaki hifo ha totongi makehe kapau te ke loto ke ke hiki atu ki ha kautaha nō kehe kimu'a. 'O makatu'unga ia 'i ha'a nau 'eke'i ha totongi koe'uhi he na'a nau mateuteu ki hono ma'u kakato 'a e totongi tupu mei ho'o tā fakafoki. Neongo 'e lava 'e he kautaha nō fo'ou 'o fakalahi atu 'a e sino'i pa'angá koe'uhi ko ha ngaahi totongi makehe ke fai, 'e kau mai foki mo ia ke toe lahi ange ai 'a ho'o totongi fakafokí, kapau te ke nofo pe he kautaha motu'a. Pea 'e ala lava ke 'eke'i 'e he kautaha nō fo'ou ia ha ngaahi totongi makehe fo'ou ki hono kamata'i e nō fo'ou.

Ko ia ai kimu'a pea ke toki fetongi ki ha kautaha fo'ou, fakafehoanaki fakalelei 'a e ngaahi fakamole kotoa 'a e ongo kautahá ke 'ilo ai pe 'e saiangé 'a ho'o hikí pe 'ikai. Hili ha'o fika'i e ngaahi fakamole ki he noó, 'e toki mahino pe 'oku totonu ke hoko atu e fetongi pe 'ikai. A'utonu hake ki he uepisaiti 'a e Sorted 'i he www.sorted.org.nz, ke fika'i ai 'a e me'a 'e fakapotopoto taha ke ke hoko atu 'aki.

Ko e kotoa 'o e ngaahi totongi makehe 'i he noó kuo pau ke fakapotopoto pe, pea 'oua 'e fu'u ta'efaka'atu'i, ko ia ai 'oku tonu ke ke kumi fale'i kapau 'oku ngali pehé.

5. Tā fakafoki tōmu'a (he taimi totonu)

Kapau 'e lava ke ke tā fakafoki kotoa 'a e noó kimu'a, 'oku lava ma'u pe ke fai ia.

'E si'isi'i ange ai 'a e totongi tupu na'a ke mei totongi ka 'e 'i ai e ngaahi totongi makehe ia 'e ala ke 'eke'i. Ko e 'prepayment fees' pea mo e 'break fees' 'a e ongo totongi makehe 'e ala 'eke'i 'e he kautaha noó 'i ha'o totongi kimu'a fakakonga pe fakakātoa. Ko e 'eke'i ia koe'uhi ko e mole 'o e totongi tupu na'a nau mei ma'u mei he noó 'o kapau na'e fou pe he founa na'e alea'i.

Na'e tonu foki ke fuofua fakahā atu 'a e ngaahi totongi pehé ni kiate koe kimu'a pea ke toki fakamo'oni he noó, ko ia ai vakai'i fakalelei pea ke 'eke ki hao fale'i fakapa'anga kapau 'oku 'i ai ha'o fehu'i fekau'aki mo hono totongi kimu'a 'o e noó.

6. Ko e ngaahi ma'u'anga fale'i mo ha fakahinohino

'E lava ke ke fetu'utaki ki he Citizens Advice Bureau ofi taha 'i he www.cab.org.nz pe telefoni 0800 367 222, Community Law Centre 'i he www.communitylaw.org.nz, pe Budget Advice Services 'i he 0508 283 438.

Te ke lava pea 'e lava 'e he tokotaha 'oku ne fale'i koé 'o fakahū ha lāunga ki he Commerce Commission kapau 'oku mo pehé 'oku maumau'i 'e he kautaha noó 'a e laó. 'E 'ikai lava ke mau ngāue ki he lāunga kotoa pe 'e ma'u mai, ka 'e lava ke mau fai ha fakatotolo pea kapau 'e 'ilo 'oku fai ha maumaulao te mau fakahoko 'a e tu'utu'uni 'a e laó. 'E lava ke 'omai 'a ho'o lāunga 'aki 'a 'emau [foomu lāunga \(complaint form\)](#) pe ko ha'o telefoni mai 'i he 0800 943 600.

'Oku kei 'i ai pē ha me'a ke fakahinohino atu?

Vakai ki he 'emau lau'itohi fakahinohino 'o e lao [CCCF Act](#).

'E toe ma'u mo ha tñaki atu ki he fakahinohino fekau'aki mo e fatongia 'o e kautaha noó 'i he [Responsible Lending Code / Ko e fakahoko fakapotopoto 'a e nō pa'anga](#).

ISBN 978-1-869455-05-7

Ko e fakahinohino pe eni 'oku ne fakahā ai 'a e faka'uto'uta 'a e Commerce Commission. Pea 'oku 'ikai ko ha fakamatala fakaikiiki mo kakato ia ke fakafalala ki ai hao fale'i pe fakahinohino fakalao. Ko hono vakai'i pe 'oku kei tonu fakalao 'a e fakamatala ni, ko e me'a ia 'e tuku atu kiate koe ke ke fai.

'E lava ke ma'u atu 'a e ngaahi fakamatala fakamuimui taha fekau'aki mo e kaveinga ni 'o kapau te ke lesisita ki ai 'i he www.comcom.govt.nz/subscribe

Fakahā mai ke mau 'ilo ki ha maumau'i 'o e ngaahi lao 'oku tuku mai ke mau mapule'i:

Telefoni: 0800 943 600

Tohi: Enquiries Team, PO Box 2351, Wellington 6140

'Imeili: contact@comcom.govt.nz

www.comcom.govt.nz

During your loan – Tongan

